

СТРУКТУРА ТА ГЕНЕЗИС АТРАКЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ПЕРІОДУ ДОРОСЛІШАННЯ

Проблема атракції як психологічного феномена тривалий час привертала увагу науковців, котрі вважали, що підлітковий вік сензитивний щодо прояву атракції. Підлітки намагаються виявити значущих для них однолітків, і атракція, на думку А. В. Петровського, є головним фактором зазначеного процесу. Прояв атракції в цьому віці супроводжується активізацією її рівнів, а саме: з'являється симпатія, що розкривається у зацікавленості й дружній прихильності до однолітків, підвищується значення дружби, що дозволяє підліткам виразити емоційні переживання і знайти підтвердження того, що хтось розділяє їхній сумнів, надії й тривоги, з'являється перше відчуття закоханості. Сутність будь-якого явища, в тому числі й явища атракції, досліджується на основі виявлення головних чинників та умов, що впливають на їх виникнення та розвиток.

Метою цієї статті є розглянути чинники, що впливають на виникнення атракції та її генезу в період дорослішання.

Аналіз підходів до пояснення атракції як психологічного феномену доводить, що немає єдиного бачення серед науковців стосовно її структури. Виходячи з цього, нами була зроблена спроба розробити власну модель структури атракції. Зазначене психологічне явище є дуже складним, яке відображає різноманітні позитивні емоційні стосунки між людьми. Саме тому її механізм включає в себе цілий ряд внутрішніх та зовнішніх чинників, за допомогою яких можна детально розтлумачити причини виникнення атракції між людьми та особливості її прояву в міжособистісних стосунках. Для розширення уявлення процесу виникнення атракції нами було детально розглянуто вплив кожного чинника на це психологічне явище.

У процесі спілкування між людьми вмикається механізм соціальної перцепції, який зумовлений внутрішніми та зовнішніми чинниками. Стосовно внутрішніх чинників, то до них ми відносимо: потребу, мотив та оцінку. Для того, щоб виникла атракція, необхідною умовою є наявність у особистості таких потреб: потреба в афіліації (за А. Маслоу) – потреба людини у створенні теплих, емоційно значущих стосунків з іншими людьми та спілкування з ними; потреба у пошуку заступника (за Х. О. Мюрреєм) – очікування поради, допомоги; безпорадність, пошук розради, м'якого звертання; потреба у саморозкритті – поділитися особистим, відкрити душу перед людиною, яка викликає симпатію.

В процесі формуванні атракції не менш важливу роль займають мотиви: пізнавального інтересу: якщо увагу привертає певна особистість, то в нашій свідомості автоматично вмикається пізнавальний інтерес. Ми прагнемо розібратися, чому саме ця людина привернула нашу увагу; прагнення отримати схвалення іншої людини: ми хочемо не тільки дізнатися, у чому причина нашої зацікавленості тією чи іншою особою, й ми самі прагнемо сподобатися тій людині; саморозкриття: під час виникнення симпатії до певної особистості людина завжди розкриває себе з найкращої сторони, намагаючись цим викликати до себе взаємні відчуття.

Атракція є емоційним явищем, а однією з найважливіших якостей емоцій є когнітивна оцінка, яка полягає в аналізі ситуації, що призводить до прояву емоцій. Так і при виникненні атракції оцінка виступає своєрідним шаблоном, до якого свідомо чи підсвідомо прирівнюються характеристики та ознаки особистості, що симпатизує. Якщо переважає сумісність характеристик, то виникає атракція.

Зовнішні або об'єктивні чинники включають в себе: фізичну привабливість, схожість індивідуальних характеристик, підтримку та взаємодоповнюваність. За даними К. К. Дайон, красива зовнішність забезпечує і хлопчикам, і дівчаткам більш високу популярність, починаючи з чотирьох років. Ця тенденція актуальна для будь-якого віку людини. Вважається, що у більш красивих людей добре розвинуті комунікативні навички, з такою людиною легше спілкуватися. Таким людям приписуються позитивні риси, такі як чуйність, доброта, скромність, розум тощо. Окрім цього, зовнішню привабливість людям наклеюється тавро щасливої людини, тобто уявлення про те, що навіть у ситуації, що не залежить від власної волі і вчинків, її шанси на успіх вищі, ніж в інших. Таке явище можна пояснити теорією «віри у справедливий світ», яку запропонував М. Лернер. Згідно з цією теорією, більшість людей схильні вважати, що світ у цілому справедливий та добро, і зло винагороджуються по заслугах. Приваблива зовнішність безумовно справляє великий вплив на виникнення атракції, але справедливо зауважив Ф. Ларошфуко, що одні люди відштовхують, не дивлячись на всі їхні переваги, а інші притягують до себе при всіх їхніх недоліках [6].

Значний вплив на виникнення атракції має схожість індивідуальних характеристик. Взагалі схожість проявляється в однаковому баченні та вирішенні тієї чи іншої життєвої ситуації. В нашому випадку ми будемо розглядати схожість індивідуальних характеристик, а саме: типу поведінки, характеру та темпераменту. Нам імпонують люди, які схожі на нас. Якщо брати до уваги характер та темперамент, то людям з однаковими чи подібними даними краще порозумітися, вони у своєму співрозмовникові знаходять відображення та продовження себе, а це завжди впливає на виникнення атракції між людьми. Однаковий тип поведінки, як правило, є результатом схожості характеру та темпераменту людей. Однак є випадки, коли люди з зовсім різними індивідуальними характеристиками мають схожу поведінку в певних ситуаціях. Це є також великим поштовхом до появи симпатії.

Позитивне відношення з'являється до тих людей, хто хвалить, любить, співпрацює, на відмінну від тих,

хто критикує, ненавидить чи є конкурентом. Втім, помічено, що емоційна реакція на позитивні дії з боку іншої людини визначається не стільки самими діями, скільки мотивацією цих дій. Ще Арістотель писав, що люди люблять тих, хто робить їм добро і дбає про них. Як результат, атракція виникає у відповідь на позитивні дії, неприязнь – на негативні [43].

Взаємодоповнюваність є також важливим чинником у виникненні атракції. «Протилежності притягуються» – твердить прислів'я і відображає такий чинник структури атракції, як доповнюваність. Теорію доповнюваних потреб сформулював Р. Вінч. Він припускав, що ми у своїх стосунках прагнемо до пошуку людей, здатних сприяти задоволенню наших актуальних потреб, що має місце тоді, коли потреби двох людей не схожі, а доповнюють одна одну. Л. Я. Гозман писав про принцип доповнення, що людина, яка має потребу підкорятися, симпатизуватиме тому, хто має потребу керувати [22]. Таким чином, для виникнення атракції при взаємодії двох людей деякі їх характеристики, погляди, потреби мають бути схожими, однаковими, інші – протилежними, доповнювати одна одну.

Стосовно, структури прояву атракції серед підлітків, то основною передумовою її виникнення є певні потреби. Однією з таких потреб є потреба в афіліації, це потреба в емоційно теплих стосунках та бажання бути включеним до будь-якої групи, бо для даного віку характерним є страх бути самотнім та безпорадним, саме це і підштовхує підлітка до пошуку нових симпатій, які згодом можуть перерости у справжню дружбу. Окрім цього, хлопці та дівчата за допомогою цієї потреби в афіліації розвивають свої комунікативні вміння і саме через це стають об'єктом симпатії у інших однолітків.

Наступною потребою є потреба у пошуку заступника. Хоча діти в даному віці вважають себе дорослими, і це проявляється більше в їхній поведінці, в душі вони залишаються ще маленькими та беззахисними. Тому в них і виникає ця потреба, особливо у дівчаток, адже відчуття захищеності надає їм хоробрості та розкутості. А ці якості є досить важливими для появи атракції, бо безстрашні люди завжди приваблюють, з ними почуваш себе в безпеці [4, с. 137-142]. Ще однією, не менш важливою потребою, є потреба в саморозкритті, за допомогою якої підлітки розкривають свій внутрішній світ, для того щоб бути почутими. Вони прагнуть поділитися своїми секретами, вилити комусь свої душевні переживання, незважаючи на те, що для їхнього віку характерною є замкнутість. Задоволення цих потреб реалізується через мотив пізнавального інтересу, бо саме інтерес спонукає дітей до пізнання чогось або когось нового; мотив отримати схвалення іншої людини, тобто відчутти підтримку з боку однолітків, та наявність однодумців. Це ще більше впливає на виникнення емоційних стосунків.

У свою чергу, реалізація цих мотивів, відбувається за допомогою когнітивної оцінки, що виражає особливості зовнішніх чинників атракції. Підлітки піддають нищівній критиці та аналізу все, що оточує їх у житті. Під цей аналіз, передусім, потрапляє зовнішній вигляд однолітків, бо саме він впливає на формування першого враження про людину. Ну і, звичайно, великою популярністю користуються однолітки з привабливою зовнішністю, бо саме їх прагнуть наслідувати, щоб бути в центрі уваги та викликати симпатію у ровесників. По-друге, для підлітків важливим є схожість в поведінці та характері з тими однолітками, які їх приваблюють. Усвідомлення того, що є хтось дуже схожий на тебе, дає ще більше шансів для формування атракції між підлітками. І по-третє, деяким підліткам подобаються, навпаки, однолітки з іншим характером, темпераментом чи поведінкою. У таких випадках вони через дружбу з такими ровесниками компенсують свої недоліки, вони ніби доповнюють себе ними [5].

У результаті обробки інформації, отриманої під час когнітивної оцінки, може скластися як негативне, так і позитивне враження. Негативне враження, дає поштовх до виникнення антипатії, відчуження, а позитивне – до позитивних емоцій, тобто до атракції. Вже в дорослому віці людина під час спілкування підсвідомо оцінює, чи відповідає дана особистість тим закладеним раніше характеристикам. Якщо так, то вона обов'язково викличе до себе симпатію.

Слід зазначити, що вже у дітей 6-7 років формується набір характеристик, яким повинна відповідати та чи інша людина, щоб викликати до себе симпатію. Взагалі генеза атракції починається з самого народження дитина. Починаючи з перших днів життя, в людській свідомості закладена потреба в спілкуванні. У немовлят провідною діяльністю є емоційне спілкування з дорослими (мама, тато та інші близькі люди). Вони добре відчують емоційний стан рідних, показником яких є посмішки, ласкавий голос, ніжні дотики дорослих. Тобто такі емоції є своєрідним проявом атракції [7].

Починаючи з трьохлітнього віку, атракція проявляється серед дітей на основі спільного користування певними предметами, як правило, такими предметами є іграшки. Для дітей цього віку основним показником виникнення атракції є той факт, що з ними поділилися іграшкою або запропонували спільно гратися. Разом з тим, дружба у них має нестійкий та ситуативний характер. Л. М. Галігузова виявила, що діти раннього віку нерідко не в змозі впізнати серед трьох однолітків того, з яким перед цим 15 разів зустрічалися наодинці і довгий проміжок часу гралися разом. Дитяча дружба може обірватися через дрібницю, так як вони не вміють миритися з багатьма недоліками своїх однолітків [1].

У дошкільному віці закладаються перші вимоги до особистостей, які можуть викликати у дітей атракцію. Стосовно молодших школярів, то в цьому віці почуття симпатії виникає набагато частіше, ніж в попередніх вікових групах. Основними проявами симпатій є посмішка, ласкавий погляд, взаємодопомога тощо. Як правило, переважна більшість хлопців симпатизує хлопцям, а дівчата – дівчатам. За друзів вони обирають собі

однолітків, що відзначаються такими позитивними рисами, як відкритість, енергійність, кмітливність, справедливість, а також хорошим фізичним розвитком. Також для цього віку характерним є об'єднання в групи за певними уподобаннями. Дружні стосунки у молодших школярів дуже різноманітні та мінливі. Спочатку вони мають егоцентричний характер, а з часом стають більш тісними та рівноправними, але не довготривалими.

Канадські психологи Б. Д. Байджелоу і Д. Д. Ла Гайпа, вивчаючи дітей віком від 6 до 14 років, виявили, що їх дружба, з точки зору нормативних вимог, проходить три стадії розвитку, а саме такі: ситуативні стосунки у зв'язку зі спільною діяльністю, територіальною близькістю, взаємною оцінкою; договірний характер стосунків – неухильне виконання правил дружби і високі вимоги до характеру друга; «внутрішньо-психологічна» стадія – першочергове значення отримують особисті якості: вірність, відвертість, здатність до інтимності [2].

Вікові відмінності в уявленнях дітей про друга виявили зарубіжні вчені Р. Л. Селман і А. П. Селман, вони вважали, що головним фактором змін в розвитку дружніх стосунків є здатність приймати позицію іншої людини. Виходячи з цього підкреслювали те, що для дитини 3-7 років друг – це особистий партнер для гри. У віці від 6 до 9 років діти розуміють дружбу як взаємовигідну кооперацію. Для дітей 10-15 років на перше місце виходить потреба у співпереживанні, в тому, щоб був хтось, з ким можна поділитися найпотаємнішим. Підлітки старші 12 років розуміють дружбу як автономну незалежність, тобто друзям дозволено встановлювати незалежні стосунки з іншими однолітками [7].

Стосовно такого рівня атракції, як кохання, то С. В. Ковальов виокремив чотири вікові періоди прояви закоханості. Перший віковий період від трьох років, характеризується тим, що хлопчикам чи дівчаткам починає дуже подобатися інша дитина одного з ними або старшого віку. Другий період – вік від 7 до 8 років, коли напівдитяча закоханість проявляється у взаємній ніжності й жалості. Третій період – підлітковий вік (12-13 років), коли почуття до людини протилежної статі виявляється в зростаючому прагненні до спілкування, великому інтересі до об'єкта кохання і своєрідному фетишизмі (коли особливо приваблює якийсь один компонент зовнішності: волосся, ноги тощо). Четвертий період – юнацький вік (15-17 років), закоханість носить майже «дорослий» характер, оскільки ґрунтується на потязі до глибокої особистої інтимності, прагненні пізнати особистість, що викликає почуття закоханості [3].

Отже, з проаналізованого нами матеріалу видно, що на виникнення і розвиток атракції діє цілий комплекс чинників, які мають психологічний, когнітивний та поведінковий характер. Розвиток атракції починається з перших тижнів життя людини та найбільш актуальною вона стає в підлітковому віці. Щодо сучасного етапу вивчення питання атракції, то, варто зазначити, що на цьому етапі ще не в повному обсязі висвітлена проблема прояву атракції до однолітків у підлітковому віці та потребує більш ґрунтовного та широкого дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Галигузова Л. Н., Смирнова Е. О. Ступени общения: от года до семи лет / Л. Н. Галигузова, Е. О. Смирнова. – М.: Просвещение – 1992. – 143 с.
2. Гозман Л. Я. Психология эмоциональных отношений: монография / Леонид Яковлевич Гозман. – М.: Издательство Московского университета, 1987. – 177 с.
3. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Евгений Павлович Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 784 с.
4. Коваленко О. Г. Атракція та зовнішня привабливість підлітків / О. Г. Коваленко // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / За ред. Максименка С. Д. – К., 2006. т. VIII, вип. 2. – С. 137-142.
5. Коломинский Я. Л. Человек среди людей / Яков Львович Коломинский. – М.: Нар. Асвета, 1987. – 239 с.
6. Куницына В. Н. Межличностное общение / В. Н. Куницына, Н. В. Казаринова, В. М. Погольша. – СПб. : Питер. – С. 206.
7. Хохлова Л. П. Формирование межличностного восприятия у детей и подростков / Л. П. Хохлова. – М.: Ташкент : Фан, 1990. – 82 с.

*Ольга Шевченко
(Тернопіль, Україна)*

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Одним із напрямів модернізації освіти в Україні є запровадження та реалізація компетентнісного підходу в навчанні. Особистісна компетентність є однією з важливих для досягнення нової якості освітнього результату і потребує дослідження її структури, критеріїв та індикаторів сформованості, розуміння її змісту та особливостей формування.

У світовій практиці накопичено чималий досвід, пов'язаний із формуванням різних видів компетентності, у тому числі і особистісної. Проблеми особистісної компетентності торкаються у своїх працях В.І.Байденко, Н.І.Бігун, О.І.Гулай, Д.А.Леонтьев, О.А.Карабанова, А.К.Маркова, Н.Н.Морозова, О.Е. Пермяков, І.М. Фадєєва та ін.